

»Život na selu« (227–251) naslov je cjeline u kojoj autor, služeći se bilježničkim spisima iz Povijesnoga arhiva u Splitu i etnografskim zapisima Ivana Lovrića, razmatra svakodnevlje sinjskih sela, poglavito njegovanje seoske kulture (pjesme i plesovi). Cjelina »Izgled grada Sinja« (253–292) sadrži podroban opis tadašnjega urbanističkog razvoja grada podno utvrde (razmještaj vojničkih kvartira, ulica, način gradnje zgrada, interijeri kuća i kultura stanovanja građanskih obitelji, samostan i crkva franjevacca i dr.). Vjerski život (293–342) žiteljstva Sinjske krajine u 18. stoljeću usmjeravan je pastoralnim radom franjevacca i župnikâ po selima. Izniman značaj u duhovnom životu vjernika imalo je štovanje Majke od Milosti ili Gospe Sinjske. Duhovni život u sinjskome svetištu autor zorno predstavlja na osnovi »Običajnika« fra Petra Filipovića iz 1752. godine, podrobno opisujući službu Božju u blagdanske dane, iskazivanje pobožnosti Blaženoj Djevici Mariji, dušobrižništvo dijecezanskih svećenika, djelovanje sinjskih bratovština, procesije i ophode, crkvenu glazbu te niz drugih sastavnica iz bogatog vjerskog života katoličkoga puka. Sinjska krajina je tada bila podijeljena na župe i kapelanije (353–356), a većinu su župa providali franjevci, upravno podređeni samostanima Provincije Presvetoga Otkupitelja. Posljednja cjelina monografije odnosi se na kulturne prilike u sinjskom kraju (357–420). Autor posebice razmatra rad franjevačke škole, poučavanje mladeži u temeljnim znanjima te naglašava značajni doprinos franjevačkog redovništva u podizanju kulturno-prosvjetnog života sinjskoga kraja. U manjim poglavljima zasebno se razmatraju kulturni, znanstveni i prosvjetni prinosi istaknutih sinjskih fratara – Filipa Grabovca, Petra Kneževića, Ivana Lovrića i dr. Sinj, viđen očima drugih, predstavljen je raščlambom putopisa Alberta Fortisa i odgovorima Ivana Lovrića te zapisima engleskih spisatelja koji su poticaje za svoja, najčešće romantičarska djela, nalazili u njima »egzotičnim« krajolicima Dalmatinske zagore. Knjiga završava pregledom korištenih izvora i literature (421–435), kazalom osobnih i zemljopisnih imena (437–457) te sadržajem (459–463).

Povjesnica Sinja i Sinjske krajine u 17. i 18. stoljeću bogata je događajima koji će svojim posljedicama obilježiti život naroda ovoga kraja u nadolazećim stoljećima. Ratovi s Turcima, junačka obrana grada 1715. godine, serdari i harambaše, hajduci i narodni junaci, fratri i štovanje čudotvorne Gospe Sinjske, viteške igre i alka, iznimno su privlačna građa za svakog proučavatelja povijesne i kulturne baštine južne Hrvatske. Dvosveščana monografija istraživača sinjske povijesti – fra Josipa Ante Solde – rezultat je višegodišnjeg autorovog mukotrpnog rada i iščitavanja raznorodnih vrela iz dalmatinskih i talijanskih (mletačkih) arhiva. Slojevitim pristupom problematici i opsežnošću podataka koje knjiga donosi, hrvatska je historiografija dobila vrsno djelo i poticajan primjer za izradbu sličnih monografija o prošlosti hrvatskih krajeva.

Lovorka ČORALIĆ, Zagreb

KREŠIMIR KUŽIĆ, **Povijest Dalmatinske zagore**, Književni krug: Biblioteka znanstvenih djela, sv. 87, Split 1997., 392 str.

Dalmatinska zagora dio je južne Hrvatske omeđen bilima Trtra, Velikog Jelinka, Kozjaka, Mosora, područjem Poljica, rijekom Cetinom i Cetinskom krajinom, bilom Svilaje i Mose-

ća, područjem Petrova polja te kanjonom rijeke Čikole (iz uvoda, str. 7–8). Prostor Zagore bio je i prije prisutan u istraživanjima hrvatskih povjesničara, ali mu nije bila posvećena zasebna monografija. Budući da je riječ o području koje se smatra dijelom prvotne hrvatske državne jezgre (ranosrednjovjekovno doba), izradba cjelovite povjesnice Zagore ima neprijepornu važnost. Oslanjajući se na izvorna arhivska vrela, ali i na dosadašnje historiografske učinke, mladi je istraživač Krešimir Kužić u svojemu prvijencu poklonio pozornost političkoj, društvenoj, gospodarskoj i crkvenoj prošlosti Zagore, od vremena hrvatske doseobe do početka XX. stoljeća.

Prva cjelina obuhvaća *Razdoblje hrvatskih vladara (od početka VII. st. do 1102. g., 9–23)*. Težište autorova razmatranja je doba hrvatskoga naseljavanja Zagore, ustroj tadašnjih upravnih struktura (županijsko uređenje), crkvenopravni odnosi (Splitska i Trogirska biskupija), uloga hrvatskih narodnih vladara u ranoj povijesti Zagore, počeci kršćanstva (benediktinski misionari) i proces pokrštavanja. Prošlost Zagore *Pod gradovima i velikašima (1102.–1463.; 25–88)* označavaju sve jači utjecaji dalmatinskih komuna (Splita, Trogira i Šibenika) na prostor Zagore, česti sukobi s knezom Donaldom Svačićem te dominacija velikaških rodova Šubić i Nelipčić. Osim detaljnog uvida u političku događajnicu, autor predstavlja srednjovjekovnu prošlost Zagore i prikazom svakodnevnog života pučanstva, poljodjelstva i težačkih odnosa, nastanka i značaja pojedinih zagorskih plemićkih obitelji (Bibići, Divojevići, Neorići, Novakovići, Rajkovići i dr.) te crkvenih i demografskih prilika. Doba turskih prodora i osvajanja (*Turci /1463.–1684./, 89–161*) dvostoljetno je razdoblje tijekom kojega se u velikoj mjeri mijenja državno-politička i demografska slika Zagore. Obrana Zagore zasnivala se na održanju »ključa Dalmacije« – moćne utvrde Klis – čijim padom (1537. god.) čitavo područje uskoro potpada pod tursku upravu. Težak položaj ionako prorijeđenog katoličkog življa još je više pogoršan terorom turskih upravitelja pa se vjerski život katolika neprestano kretao na granici opstojanja. Pretežite zasluge za održanje katoličkoga puka tada ponajviše pripadaju franjevačkim redovnicima (iz Rame i sa Visovca). Iako je područje Zagore oslobođeno tijekom mletačkoga napredavanja u Dalmaciji, u vrijeme kandijskoga rata (1669. god.), nesigurnost življenja na uzavreloj mletačko-turskoj granici nije bila ništa manja. Morejski rat (1684. do 1699.) dovest će do potpunog oslobađanja Zagore, ali i do velikih seoba i naseljavanja opustjelih zagorskih područja žiteljstvom iz Bosne i Hercegovine. Doba mletačke vlasti u Zagori posebno je predstavljeno u poglavlju *Pod krilom privedroga principa (1684. do 1797.; 163–268)*. Upravne promjene u Zagori u posttursko doba autor prikazuje na primjerima podjele zagorskog teritorija na administrativna područja pod zapovjedništvom guvernadura, ustroja lokalne vlasti i uprave po selima, odnosa Primoraca i Zagorana te funkcioniranja mletačke vlasti (brojni primjeri potkupljivosti mletačkih činovnika). Padom Mletačke Republike 1797. godine Dalmatinska zagora je slijedila sudbinu čitave južne Hrvatske. Prvu austrijsku upravu (1797.–1806.) zamijenila je Napoleonova vlast (1806.–1813.), da bi prestankom francuske uprave čitav prostor ušao u sastav austrijske krune, pod čijim će okriljem ostati sve do konačne propasti Monarhije 1918. godine (poglavlje: *Austrija /1797.–1918./, 269–316*). Austrijska uprava, drži autor, nije mnogo učinila na gospodarskom, prosvjetnom i kulturnom podizanju jednog od najzaostalijih dijelova Carevine, tako da su, kao i u stoljećima prije toga, najrevniji poticatelji zagorskoga napretka bili franje-

vački redovnici i svećenstvo. U političkom životu Zagore uglavnom je prevladavala pasivnost i ravnodušnost, u kojoj su se ipak najbolje snalazili i najveće probitke ostvarivali protalijanski usmjereni građanski krugovi. Iako protivni talijanštini, zagorski su se Hrvati relativno kasno uključili u tijekove hrvatskoga narodnog preporoda (tek u drugoj polovici XIX. st.). Razdoblje XIX. st. doba je i romantičarskog zanosa i oduševljenja Europljana egzotičnim krajevima, među kojima je mit o »Morlakiji« i morlačkom žiteljstvu imao istaknuto mjesto te uzrokovao veliki broj posjeta i stvaranje putopisnih djela s temama iz života žiteljstva toga kraja. Šesta cjelina djela sadrži dragocjen popis *Zagorskih prezimena i imena* (317–327) te autorovu raščlambu njihova podrijetla (podjela na kršćanska, narodna i muslimanska imena i prezimena). U posljednjoj, sedmoj cjelini, autor objavljuje *Rječnik starih riječi koje nestaju iz svakodnevnog govora* (329–344) i popis *Provincijala Provincije Presvetog Otkupitelja do 1918. god. rodom iz Zagore* (345–350). Na kraju knjige nalaze se pregled korištenih izvora i literature (351–360), sažeci na talijanskom i njemačkom jeziku (361–368), kazala imenâ i mjesta (369–385) te sadržaj.

Opsežna monografija Krešimira Kužića prvo je cjelovito djelo o prošlosti Dalmatinske zagore. Iako je političkoj prošlosti Zagore posvećena dužna pozornost, autor je nastojao, poglavito uporabom raznorodnih arhivskih vrela, predstaviti i sve temeljne sastavnice iz svakodnevnog života Zagorana tijekom proteklih stoljeća: gospodarstvo, upravu, kulturu, prosvjetu, narodne običaje, crkvu i vjerski život. Knjiga je pisana jasnim i preglednim stilom te je dostupna širem čitateljstvu. Opremljena je bogatom ilustrativnom građom, tabelama, grafikonima i zemljovidima. Posebno dragocjen dodatak svakoga poglavlja je opsežni popis zagorskih imena i prezimena koja su se javljala u pojedinim vremenskim razdobljima. Kužićev rad možemo ubrojiti u dobrodošle prinose historiografiji i ubuduće će biti nezaobilazna literatura svim proučavateljima prošlosti ove južnohrvatske regije.

Lovorka ČORALIĆ, Zagreb

ANTE SEKULIĆ, **Hrvatski srijemski mjestopisi**, Školska knjiga, Zagreb 1997., 238 str.

U sklopu istraživanja povijesti hrvatskoga prisuća na bačkim, baranjskim i srijemskim prostorima, autor kojih je ugledni hrvatski povjesnik i filolog dr. Ante Sekulić, monografija o »Hrvatskim srijemskim mjestopisima« posljednja je u nizu troknjižja (osvrt na prethodne autorove monografije vidi u »Croatia christiana periodica«, god. XX, br. 38, Zagreb 1996., 198–199; god. XXI, br. 40/1997., 175–177). Poput dosadašnjih (bačko-baranjskih) monografija, završna knjiga sadrži poglavito građu o srijemskim toponimima u kojima je hrvatska prisutnost tijekom prošlosti bila najizrazitija. Namjera autora bila je da se kritičkom raščlambom toponima zapisanih u diplomatskim vrelima (ispravama vladara, crkvenih dostojanstvenika, svjetovnih uglednika) objektivno ukaže na pretežito hrvatsko etničko obilježje srijemskoga starosjedilačkog stanovništva. Veća, i za Hrvate značajnija mjesta (Brod, Đakovo, Ilok, Vinkovci, Vukovar, Mitrovica, Zemun), dobila su – primjerenom svojoj važnosti – cjelovite i opsežnije tekstove. Pritom autor nije zanemario važnost drugih, mahom manjih srijemskih naselja (Babina Greda, Banoštor, Ivankovo, Šarengrad,